

برخی از شیوه‌های تبلیغی انبیاء

سیدتاقب همدانی / کارشناسی ارشد / علوم حدیث

«الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَ يَخْشَوْنَهُ وَ لَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَ كَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا؛ همان کسانی که پیام‌های خدا را ابلاغ می‌کنند و از او می‌ترسند و از هیچ‌کس جز خدا بیم ندارند و خدا برای حساب‌رسی کفایت می‌کند.»

خداوند متعال انسان را آفرید تا به سعادت و کمال برسد. انسان آفریده شده که با عبادت و اطاعت خدای متعال، شایستگی دریافت رحمت‌های را پیدا کند که ویژه انسان‌های کامل است. خداوند متعال انبیاء را برای هدایت انسان فرستاد.

تبلیغ و پیام‌رسانی به دیگران یکی از مسائل ضروری تمام عرصه‌های زندگی بشر بوده و هست. هر چه شیوه‌های تبلیغی انتخاب شده، کارآمد و موثرتر باشد، جریان تبلیغ نیز نتیجه‌بخش‌تر خواهد بود.

دست‌یابی به این شیوه‌ها با مراجعه به پیام وحی و الگوگیری از انبیای الهی امکان‌پذیر است. به همین دلیل مسلمانان باید آگاهی کاملی از شیوه‌های تبلیغی انبیاء به‌ویژه حضرت محمد ﷺ داشته باشند، به گونه‌ای که بتوانند شیوه‌های تبلیغی ایشان را از دیگر شیوه‌های تبلیغی تشخیص دهند و به عنوان الگو بپذیرند. در این مقاله (شیوه‌های تبلیغی انبیاء) عمده‌ترین شیوه‌هایی که انبیاء برای رساندن پیام الهی به مردم استفاده می‌کردند، به

اختصار ذکر می‌کنیم:

«إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَ نَذِيرًا وَ إِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ؛ ما تو را بحق، [به سمت] بشارت‌گر و هشداردهنده گسیل داشتیم، و هیچ امتی نبوده، مگر این که در آن هشداردهنده‌ای بوده است.»^۱

خداوند متعال حکیم است و انسان را (مانند همه موجودات دیگر) برای هدفی خلق کرده است، پس

فصل پنجم از مجموعه کتاب‌های «تعمیر انسان»
 شماره ۵۱

نَذِيرٌ مُّبِينٌ؛ ما نوح را به سوی قومش فرستادیم که قومت را پیش از آن که عذابی دردناک به آنان رسد، هشدار ده [نوح] گفت ای قوم من، من شما را هشدار دهنده‌ای آشکارم»^{۱۴}

خداوند درباره حضرت شعیب علیه السلام می‌فرماید: ﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شَعْبِيًّا فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مَفْسِدِينَ؛ و به سوی [مردم] مدین، برادرشان شعیب را [فرستادیم]. گفت: «ای قوم من، خدا را بپرستید و به روز بازپسین امید داشته باشید و در زمین سر به فساد برمدارید.»^{۱۵}

حضرت موسی علیه السلام نیز همیشه از این دو راه استفاده می‌کردند: ﴿وَ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّءَ لِقَوْمِكَ مِمَّا رِجْتُمْ وَأَجْعَلُوا لِقَوْمِكَ قُلُوبًا وَ أَعْيُنًا لِلصَّلَاةِ وَ بَشِيرًا لِلْمُؤْمِنِينَ؛ و به موسی و برادرش وحی کردیم که شما دو تن برای قوم خود در مصر خانه‌هایی ترتیب دهید و سرهای تان را رو به روی هم قرار دهید و نماز برپا دارید و مؤمنان را مژده دهید.»^{۱۶}

خداوند متعال خطاب به پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنذِرْ؛ ای کشیده ردای شب بر سر، برخیز و بترسان»^{۱۷} و نیز می‌فرماید: ﴿وَ مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا؛ و تو را جز بشارت‌گر و بیم‌دهنده نفرستادیم.»^{۱۸}

خوش اخلاقی و ملایمت

یکی از شیوه‌های تعلیم و تربیت انبیاء صلی الله علیه و آله خوش اخلاقی با مردم بوده است.

اساس دعوت همه انبیاء صلی الله علیه و آله و نخستین چیزی بوده است که همه انبیاء صلی الله علیه و آله بدون استثناء به آن دعوت کرده‌اند؛ زیرا اگر پایه‌های توحید محکم نشود و طاغوت‌ها از جوامع انسانی و محیط افکار طرد نگردند، هیچ برنامه اصلاحی قابل اجرا نیست.

آغاز هر کار با نام خداوند متعال

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» سرآغاز کتاب الهی است. «بِسْمِ اللَّهِ» نه تنها در ابتدای قرآن، بلکه در آغاز تمام کتاب‌های آسمانی و سرلوحه کار و عمل همه انبیاء صلی الله علیه و آله بوده است. وقتی کشتی حضرت نوح علیه السلام در میان امواج طوفان به راه افتاد، نوح علیه السلام به یاران خود گفت: سوار شوید «بِسْمِ اللَّهِ» مجراها و مژسها؛ حرکت و توقف این کشتی با نام خداست. حضرت سلیمان علیه السلام نیز وقتی ملکه سبا را به ایمان فراخواند، دعوت‌نامه خود را با جمله‌ی «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» آغاز کرد.^{۱۹}

«بِسْمِ اللَّهِ» رمز توحید است و ذکر نام دیگران به جای آن رمز کفر و قرین کردن نام خدا با نام دیگران، نشانه‌ی شرک است.^{۲۰}

بشارت و انداز

بشارت، خبر مسرت‌بخش را می‌گویند و انداز، اخباری که در او ترس و تهدید باشد.^{۲۱} این دو روش (بشارت و انداز) در تمام جوامع پیشرفته انسانی وجود داشته و دارد و پیامبران الهی صلی الله علیه و آله هم در مقام هدایت انسان‌ها، از این دو شیوه بهره گرفته‌اند. ﴿وَ مَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَ مُنذِرِينَ وَ يَجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَ اتَّخَذُوا آيَاتِي وَ مَا أَنْذَرُوا هُزُوًا؛ و پیامبران [خود] را جز بشارت‌دهنده و بیم‌رسان گسیل نمی‌داریم و کسانی که کافر شده‌اند، به باطل مجادله می‌کنند تا به وسیله آن، حق را پای‌مال گردانند و نشانه‌های من و آن چه را [بدان] بیم داده شده‌اند، به ریش‌خند گرفتند.»^{۲۲}

حضرت نوح علیه السلام در آغاز تبلیغ، خودش را به عنوان انذاردهنده آشکار معرفی می‌کند و از همان ابتدا پای‌بندی خود را به این وظیفه الهی و منطقی به طور صریح بیان می‌دارد: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ

زمینه رسیدن انسان به آن هدف را نیز فراهم می‌کند و قوانین و برنامه‌های لازم را به او تعلیم می‌دهد. قوانین و تعلیمات هدایت‌گر را به سفرای گران قدر خود؛ یعنی انبیاء صلی الله علیه و آله و رسولان صلی الله علیه و آله وحی می‌کند و به این وسیله به انسان می‌رساند. می‌فرماید: ﴿وَ مَا كُنَّا مَعْدِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا؛ ما عذاب‌کننده نیستیم تا این که پیامبری را برانگیزیم.»^{۲۳}

اگر انسان می‌توانست با ابزارهای شناخت خودش، راه را پیدا کند، باید بدون پیامبر هم مستحق عذاب باشد، در حالی که آیه فوق این مطلب را نفی می‌کند.

معنی و مفهوم تبلیغ

«تبلیغ» از «بلاغ» گرفته شده است و بلاغ و بلوغ؛ یعنی رسیدن به انتهای مقصود، خواه مقصود زمانی یا مکانی یا امری از امور معین دیگر باشد و معنای کفایت و بسندگی نیز در بلاغ نهفته است.^{۲۴} (ابلغه؛ رساند).

تبلیغ کردن یعنی خواندن کسی به دینی یا مسلکی و کشاندن او به راهی که قصد تبلیغ‌کننده است.^{۲۵} اِبْلَغَهُ بِلَاغًا وَ بَلَّغَهُ تَبْلِيغًا: آن را رساند و «بلاغ» اسم مصدر از ابلاغ و تبلیغ، یعنی بسندگی و کفایت.^{۲۶}

تعریف اصطلاحی تبلیغ

«تبلیغ یعنی رساندن یک پیام از کسی به کس دیگر؛ کلمه پیامبر و پیغامبر - که در زبان فارسی آمده است - ترجمه کلمه رسول است که به معنای مبلغ رسالت است.»^{۲۷}

شیوه تبلیغی انبیاء

معنی شیوه، راه و روش، طریقه، قاعده، قانون و عادت است.^{۲۸}

اساس دعوت همه انبیاء

اساس دعوت همه انبیاء صلی الله علیه و آله یکی بوده است: ﴿وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ؛ و در حقیقت، در میان هر امتی فرستاده‌ای برانگیختیم [تا بگوید]: «خدا را بپرستید و از طاغوت [=فریب‌گر] بپرهیزید.»^{۲۹}

به این ترتیب دعوت به سوی توحید و مبارزه با طاغوت،

قرآن کریم درباره پیامبر ﷺ می‌فرماید: «فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَا نَقُضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ» پس به [برکت] رحمت الهی، با آنان نرم‌خو [و پر مهر] شدی و اگر تندخو و سخت‌دل بودی، قطعا از پیرامون تو پراکنده می‌شدند. پس، از آنان درگذر و برای‌شان آموزش بخواه و در کارها [با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی، بر خدا توکل کن، زیرا خداوند توکل‌کنندگان را دوست می‌دارد.]^{۱۹} و می‌فرماید: «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خَلْقٍ عَظِيمٍ» راستی که تو را خوبی و ولایت.^{۲۰}

حضرت علیؓ می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ خَصَّ الْأَنْبِيَاءَ بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ؛ به‌درستی که خداوند پیامبران خود را به فضائل اخلاقی اختصاص داده است.»^{۲۱} وقتی احوال انبیاءؑ را بررسی می‌کنیم، می‌بینیم بهترین برخورد و مؤدبانه‌ترین رفتار را با مردم و حتی در برابر مخالفان داشته‌اند. خداوند به حضرت موسیؑ دستور می‌دهد: «لَهُبَا إِلَيَّ فِرْعَوْنُ إِنَّهُ ظُلْمِي فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لِيَنَّا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى»؛ به سوی فرعون بروید که او به سرکشی برخاسته و با او سخنی نرم گوئید، شاید که پند پذیرد یا بترسد.»^{۲۲}

● صبر و استقامت

«وَلَقَدْ كَذَّبْتَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبْرُوا عَلَيَّ مَا كَذَبُوا وَأَوْدُوا حَتَّىٰ أَنَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيِّ الْمُؤْمِنِينَ؛ پیش از تو نیز پیامبرانی تکذیب شدند و در برابر تکذیب‌ها، صبر و استقامت کردند و (در این راه) آزار دیدند تا هنگامی که یاری ما به آن‌ها رسید. (تو نیز چنین باش و این، یکی از سنت‌های الهی است) و هیچ چیز نمی‌تواند سنن خدا را تغییر دهد و اخبار پیامبران به تو رسیده است.»^{۲۳}

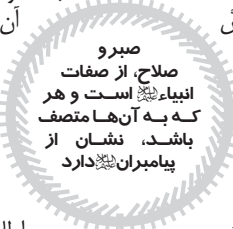
صبر مصادیق فراوان دارد از جمله صبر در برابر روزه، صبر در جبهه و جنگ، صبر در کار، صبر در مقابل متلک، صبر در محیط فاسد، صبر در مبارزه با طاغوت، صبر در برابر تکذیب مثل که انبیاء هر کدام به یک یا چند مورد از آن مبتلا بودند و در مقابل صبر پیشه می‌کردند.^{۲۴}

حضرت سلیمانؑ تواناترین و ثروت‌مندترین و با مکتب‌ترین انبیاء بود. قرآن می‌فرماید: «فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حِكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجَبَالَ يُسَبِّحُونَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ»^{۲۵} در مقابل ایشان حضرت ایوبؑ هم بود که دچار بلا و گرفتاری شد و صبر کرد. بنابراین ما اگر نمونه‌های تاریخی را بشناسیم، زود با یوبس نمی‌شویم. قرآن می‌فرماید: «فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرَّسُولِ؛ پس صبر کن آن‌گونه که پیامبران [اولو العزم] صبر کردند.»^{۲۶}

«وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِيثِيُونَ كَثِيرًا فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ؛ چه بسیار پیامبرانی که مردان الهی فراوانی به همراه آنان جنگ کردند! آن‌ها هیچ‌گاه در برابر آن‌چه در راه خدا به آنان می‌رسید، سست و ناتوان نشدند (و تن به تسلیم ندادند) و خداوند استقامت‌کنندگان را دوست دارد.»^{۲۷}

گاهی در یک اقدام چند نوع صبر دیده می‌شود. نظیر اقدام حضرت ابراهیمؑ در قربانی کردن اسماعیل که هم صبر بر اطاعت و تسلیم و هم صبر بر مصیبت بود. حضرت اسماعیلؑ در مقابل فرمان الهی مبنی بر ذبح او توسط پدرش حضرت ابراهیمؑ صبر کرد و حضرت ادریسؑ نیز ۳۶۵ سال عمر کرد و مردم را به و دین حق دعوت کرد، اما کسی به او ایمان نیاورد.^{۲۸}

صبر و صلاح، از صفات انبیاءؑ است و هر که به آن‌ها متصف باشد، نشان از پیامبرانؑ دارد.

● اخلاص و خیرخواهی در روش تبلیغی

پیامبران خداوند درباره انبیاءؑ می‌فرماید: «أَنَّهُ كَانَ مِخْلَصًا»^{۲۹} فلان پیغمبر مخلص بود. یا «مِنَ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ»^{۳۰} خداوند انبیاء را مخلص معرفی می‌کند. کسانی که اخلاص داشته باشند، ابلیس هم نمی‌تواند آن‌ها را گمراه بکند. ابلیس می‌گوید: «فَبِعِزَّتِكَ لَا عَودَ لَهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ؛ به عزت تو همه را گمراه می‌کنم، مگر بندگان با اخلاص را.»^{۳۱} قرآن درباره انبیاءؑ می‌فرماید: «إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ»^{۳۲} شعار همه انبیاءؑ این بود که «إِنَّ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ»^{۳۳} ما مزدی از شما نمی‌خواهیم.

و نکته آخر این که شیوه‌های تبلیغی انبیاء الهیؑ در قرآن کریم، حدیث و تاریخ به منظور آرایه روش‌های تبلیغی و الگوی بازگشت به فرهنگ اصیل انبیاء الهیؑ صورت می‌گیرد. لذا شناخت و آگاهی از شیوه‌ها و روش‌های تبلیغی و الگوی‌های رفتاری انبیاءؑ در عرصه تبلیغ، می‌تواند بشیر امروزی را نجات دهد و به صلح و آرامش برساند و نیز در عرصه تبلیغ می‌تواند راه کارها و روش‌های بسیار روشن و موفق تبلیغی را فراروی مبلغان قرار دهد. مبلغان عصر حاضر با الهام از شیوه‌های تبلیغی پیامبران می‌توانند در کنار بهره‌گیری از ابزارهای پیشرفته و توسعه‌یافته کنونی، به موفقیت‌های زیادی دست یابند.

پی‌نوشت‌ها:

۱. الحزاب، آیه ۳۹
۲. فاطر، آیه ۲۴
۳. اسراء، آیه ۱۵
۴. مفردات، راغب اصفهانی، واژه بلغ
۵. لغت‌نامه، دهخدا، ذیل لغت تبلیغ
۶. فرهنگ جامع نوین، واژه بلغ
۷. حماسه حسینی، ج ۱، ص ۱۸۹ - ۱۹۰
۸. فرهنگ عمید، ص ۸۱۶
۹. التجل، آیه ۲۶
۱۰. محسن قرآنی، تفسیر نماز، ص ۹۷
۱۱. همان، ۹۹
۱۲. راغب، واژه‌گان بشارت و انذار
۱۳. الکهف، ۵۶
۱۴. نوح، ۱ و ۲
۱۵. العنکبوت، ۳۶
۱۶. یونس، ۸۷
۱۷. المدثر، ۱۰، ۱۲
۱۸. الفرقان، ۵۶
۱۹. آل عمران، ۱۵۹
۲۰. القلم، ۴
۲۱. بحار الأنوار، ج ۷۵، ص ۲۴۵، باب ۲۳
۲۲. طه، ۴۴، ۴۳
۲۳. انعام، ۳۴
۲۴. تفسیر نور (جلد ۱)، ج ۱، ص ۲۷۰
۲۵. انبیاء، ۷۹
۲۶. احقاف، ۳۵
۲۷. آل عمران، ۱۴۶
۲۸. تفسیر نور (جلد ۱)، ج ۱، ص ۲۸۶
۲۹. مریم، ۵۱
۳۰. یوسف، ۲۴
۳۱. ص، ۸۲، ۸۳
۳۲. یوسف، ۲۴
۳۳. یونس، ۲۲